

منظر شهری و ارتباط فرهنگی با رویکرد انتظامی پدافند غیر عامل (مطالعه موردی: محله های هاشم آباد و قیام دشت شهرداری منطقه ۱۵ تهران)

چکیده

چشم اندازهای فرهنگی یکی از مهمترین عوامل نهادینه کردن فرهنگ پدافند غیر عامل محسوب می گردند، در این مقاله به انجام یک پژوهش علمی با روش مقایسه ای بین دو محله هاشم آباد و قیام دشت به صورت مقدماتی از دیدگاه منظر شهری با رویکرد انتظامی پرداخته ایم. ناهماهنگی بین ابعاد و ارتفاع ساختمان ها، استفاده از الگوهای طراحی و مصالح و رنگ معابر متفاوت و ناهمگون در عناصر دخیل در سیمای شهر، نماهای ساختمان های مغشوش و ناهمخوان با یکدیگر، کوچه های تنگ و باریک از جمله مصادیق این موضوع هستند که چهره ای نازیبا و آشفته به این محلات بخشیده از طرفی در زمان بحران و جنگ به ویژه بمباران هوایی تخلیه جمعیت با مشکل رو به رو خواهد شد و یک درهم تنیدگی و ازدحام و سردرگمی ایجاد خواهد شد که اینک در زمان حمله هوایی عراق به تهران شاهد این مسئله بودیم. لذا توجه به این امر خود می تواند از مصادیق پدافند غیر عامل و شهر سازی باشد، از طرفی انواع جرم و جنایت های متعدد را نیز به واسطه همین فضای نامناسب جغرافیایی در دل خود جای داده است. و به نوعی دیگر نه تنها سلامت روانی فرزندان و شهروندان این محله را با مخاطرات جدی رو به رو ساخته است بلکه به عبارت دیگر باعث جرم خیزی منطقه نیز گردیده است که این خود در هنگام بروز بحران و جنگ مشکلات را دوچندان می کند و یک نوع آناشویست منطقه ای به وجود می آید.

واژگان کلیدی: مکتب چشم انداز، فضای جغرافیایی، پدافند غیر عامل، قیام دشت، هاشم آباد.

مقدمه

بدقوارگی و آشفتگی چنان بر شهرهای ما سایه افکنده که رها شدن از آن تلاش بسیار می‌خواهد و زمان طولانی. کافی است پا به خیابان بگذارید تا با انبوهی از رنگ‌ها، سنگ‌ها، شیشه‌ها، آجرنماها و بتن‌هایی رو به رو شوی که نام بنا بر خود دارند. بلند و کوتاه با خطوط افقی و عمودی نامتناسب و رنگ‌های ناهمگون. پنجره‌های نازیبا، ورودی‌ها و مصالح متنوع و... این گوناگونی و ناهمگونی در سبک و شکل به اغتشاش انجامیده و شهرهایی بی‌هویت، غیرانسانی، ناهماهنگ و نابسامان را به شهروندان هدیه کرده است. فرهنگ به عنوان "فرایند عمومی تکامل و توسعه فکری، معنوی و زیبایی‌شناختی" و به عنوان "شیوه خاص زندگی مردمی خاص یا دورانی خاص" و فرهنگ به عنوان "فرآورده‌های فعالیت فکری و هنری"، تعریف شده است در معنایی گسترده‌تر فرهنگ عبارت از همه فرآورده‌ها و تولیدات انسانی است. فرهنگ عمومی نیز تاکید بر فرهنگ مردم و جامعه دارد در آن بخش که به خرده فرهنگ‌ها و فرهنگ گروه‌های خاص توجه ندارد و کلیه ارزش‌ها و باورهای مشترک مردم یک جامعه را شامل می‌شود. امروزه گسترش بیش از حد کلان شهرها و یا رشد افسار گسیخته آنها علاوه بر اینکه باعث عدم تحقیق مناسب خدمات شهری گردیده، باعث از بین رفتن بسیاری از ملاک‌ها و معیارهای اصلی جغرافیای سنتی کشور نیز شده است و یا به عبارت دیگر برخی از این ملاک‌ها به سمتی دیگر در شهرهای بزرگ رفته‌اند و برهمین اساس است که بسیاری از سازمان‌های مرتبط با شهر با مشکلات پر هزینه‌ای رو به رو می‌گردند که گاهی طاقت برخی از این مجریان را نیز تاب می‌نماید، در صورتی که ما میتوانیم حداقل از همین الان و با یک برنامه ریزی مناسب علمی همانگونه که برای تمامی طرح‌های شهری دارای یک پیوست اجتماعی و ایمنی و زیست محیطی هستیم دارای یک پیوست سیمای معماری با رویکرد چشم‌انداز فرهنگی با هدف تاثیر در سلامت روانی شهروندان محلات خود نیز باشیم. تا بدین وسیله بر سلامت روانی شهروندان براساس معیارهای معماری سنتی و ایرانی خود قدم‌های ارزشمندی گردیم. محیط، در سطوح مختلفی رفتار اجتماعی انسان‌ها را تحت تاثیر قرار می‌دهد (تأثیر محیط بر رفتارها). محیط جغرافیایی شهر تبلور فضایی ایفای نقش انسان است. نقش‌هایی که واقعیت وجود انسان را در محیط عینیت می‌بخشد و با تصرف در آن پیکره بندی محیط را سامان می‌دهد (رهنمایی: ۱۳۸۹، ص ۷)، طبق بررسی‌هایی که توسط پژوهشگران مختلف در مورد مکان‌های

جرم‌زا در شهر به عمل آمد، مشخص گردید که رابطه مستقیمی بین شرایط کالبدی، اجتماعی و اقتصادی و محله‌های جرم خیز وجود دارد. در واقع محله‌هایی که شهروندان کم درآمد باشند و سطح متراکم نیز آنجا بالا باشد جرم و جنایت‌های مرتبط با شرایط محله اتفاق می‌افتد و حتی بطور کل با بیشترین فراوانی جرم در این محله‌ها رو به رو می‌باشیم (رهنما، ۱۳۸۱ ص ۷). مهمترین وظیفه مدیریت شهری برای تقویت و بهبود اجتماع شهری کارآمد و مؤثر «شهروندسازی» است. شهروندسازی یعنی فراهم کردن امکانات، تسهیلات و ساز و کارهای لازم پدافند غیرعامل و مدیریت بحران و جلوگیری از آسیب‌های حوادث مترقبه برای شهروندان است و حتی آموزش همگانی شهروندان به نحوی مناسب که وظایف و تکالیف شهروندی خود را در قبال مدیریت بحران و جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کنند انجام دهند. برای اولین بار در نیمه اول قرن نوزدهم بررسی‌های متکی به روش علمی و مبتنی بر اصول و روش‌های آماری پیرامون محیط جغرافیایی و جرم به وسیله کتله صورت گرفت (کی‌نیا، ۱۳۷۳: ۴۶۹). تمرکز جرایم در محلات مرکزی شهرها، از مهمترین مسائل بافت‌های قدیمی هستند. سلیمان اقتصاددان مشهور شهرهای آمریکا، معتقد است که کاهش جرایم در مراکز شهری آمریکا سبب جذب مجدد جمعیت طبقات بالای جامعه به این بخش شهرهای آمریکا شده است. نتایج تحقیق انریکوفری که به بررسی جرم و شرایط محیطی پرداخته بود حاکیست: جرم نتیجه عوامل پیچیده و قاطع سرشت انسانی و محیط جغرافیایی اعم از محیط طبیعی و انسانی است (کی‌نیا، ۱۳۷۳: ۴۷۴). ارتباط بین شهر و جرم از آن روست که ویژگی‌های فضایی - محیطی شهر می‌تواند پرورش دهنده جرایم خاص باشد (علیخواه، ۱۳۸۵: ۱۱۱). سابقه شناسایی و تحلیل محدوده‌های جرم خیز شهری به عنوان رویکردی علمی به دهه ۱۹۸۰ میلادی باز می‌گردد و از جمله مفاهیمی است که طی ۱۵ سال اخیر در بین تحلیلگران جرایم شهری اهمیت بسیاری یافته و امروزه به عنوان دستاوردی معتبر جهت مقابله با انحرافات اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم مطرح شده است. به نظر می‌رسد ایده‌های اولیه بررسی محدوده‌های جرم خیزی شهری در نتیجه ترسیم نقشه‌های پونزی که تهیه آن در ادارات پلیس به شیوه دستی از حدود ۲۰۰ سال پیش مرسوم شده است شکل گرفته باشد (کلانتری، همکاران، ۱۳۸۸: ۷۶). سی‌شاو و هنری مکی در تحقیقات میدانی خود به این نتیجه رسیده‌اند که مشکلات اجتماعی شهر شیکاگو به علت الگوهای کنترل نشده مهاجرت و ایجاد مناطق حاشیه‌نشین است که اهالی این منطقه از فرهنگ کلی جامعه جدا افتاده‌اند. ساکنان این مناطق به اجبار در کنار هم قرار

گرفته‌اند و دارای همزیستی بیمارگونه هستند. این مناطق در واقع از سایر نقاط شهر جدا افتاده و به حاشیه‌ها رانده شده‌اند و معیارهای رفتاری هنجارهای دیگری در آن شکل گرفته است. که با فرهنگ مسلط دیگر مناطق شهر متضاد است. ما در این پژوهش سعی داریم تا با یک روش مقایسه‌ای به بررسی نقش چشم اندازهای فرهنگی بر روی سلامت روانی شهروندان در دو محله قیام دشت و هاشم آباد از محلات شهرداری منطقه ۱۵ تهران بپردازیم. در این دیدگاه مقایسه‌ای سعی داریم تا به نتایج دست یابیم تا بتوان نتایج حاصل را مورد بهره‌برداری برنامه‌ریزان شهری و فرهنگی در ارتباط با پدافند غیر عامل شهر قرار دهیم.

روش تحقیق :

در این پژوهش بر اساس یک روش مقایسه‌ای با رویکرد مکاتب جغرافیایی به بررسی دو محله مورد مطالعه پرداخته شده است در واقع سعی داریم تا با این روش به داده‌ها و نتایجی نیز دست یابیم که کمتر مورد توجه دست اندرکاران قرار گرفته است، توجه به سلامت روانی شهروندان در غالب‌های فوق به ویژه در هنگام بروز بحران می‌تواند به عنوان یکی از مسائل اصلی شهروندان محلات مختلف شهری قرار گیرد.

بیان مسئله

بحث ناهنجاریهای اجتماعی و در کنار آن بروز رفتارهای جرم خیز در قالب مکان‌های جغرافیایی ظاهر می‌شود و تبدیل به مهمترین چالش در نظام سکونتگاهی شهری دنیا شده است به همین منظور ایجاد محیط‌های امن به اشکال مختلف به عنوان یک اولویت اساسی به ویژه در دستور کار متولیان امور قرار می‌گیرد (عباسی، اخباری، ۱۳۹۰، ص ۹۱). شهر خوب، شهری است «قابل زیست» و شهر خوب باید «قابل درک» باشد. یعنی مکان‌های مختلف در شهر هویت و ساختار شهری و سازگاری میان شکل‌ها و عملکردهای فضاهای شهری برای تمام شهروندان به گونه‌ای مشترک شفاف، نمایان و خوانا طراحی شده و قابل فهم و خاطره‌انگیز باشد. در یک شهر خوب عامل «انطباق مناسب» و بکارگیری اصول پدافند غیرعامل نقش مهمی را ایفا می‌کند. سازگاری شکل و عملکرد در شبکه‌های معابر عمومی، محل‌های تجمع عمومی و مکان‌ها، ابنیه‌ها و ساختمان‌ها به پدیده انطباق مناسب معنا می‌بخشد و این درست حساس‌ترین نکته در امر طراحی فضاهای شهری مناسب با قوانین پدافند غیرعامل برای همه شهروندان است

و به خصوص حفظ جان و اموال شهروندان در این رهگذر باید بیشتر مورد توجه باشد (سیاهکلی، ۱۳۸۸). در راستای تحقق فرمایشات رهبری که: «تهران باید به شهری با هویت ایرانی و اسلامی، زیبا و روح نواز، دارای رفاه عمومی و مقاوم تبدیل شود» و از طرفی اهمیت پدافند غیر عامل، یکی از مهمترین مباحث اصلی این تحقیق، بررسی چشم اندازهای اصلی و کنونی محلات شهری شهر تهران می باشد، زند مقدم (۱۳۸۹) تقسیم بندی ذیل را در این رابطه ارائه می نماید.

۱- **چشم اندازهای فرامنطقه ای:** برخی از این چشم اندازهای دارای کارکردهای وسیع و به عبارت دیگر فرا محله ای و حتی فرا شهری دارند، همچون برج میلاد شهر تهران، برج آزادی، رود درهای هفتگانه شهر تهران (قالیباف، ۱۳۸۷) که هر یک فرصتی طلای برای شهر تهران محسوب می گردند، میادین بزرگ و زیبای بسیج و..

۲- **چشم انداز های شهری:** این چشم اندازهایی دارای کار کردهای شهری و منطقه ای می باشند همچون فرهنگسراهای بزرگی چون خاوران، بهمن و...

۳- **چشم اندازهای محلی:** چشم اندازهای که دارای کارکردها و اثرات محلاتی می باشند از این دست چشم اندازها می توان به سراهای محلات، ورزشگاه ها، مدارس، مساجد و... برخی دیگر از آنها اشاره نمود.

تقسیم بندی فوق براین اساس شکل می گیرد که امروزه به جرات می توان اینگونه بیان داشت که برخی از مناطق شهر تهران دارای جمعیتی حتی بیش از یک استان بزرگ و پهناور می باشند. به عنوان مثال در منطقه مورد مطالعه فوق (منطقه ۱۵ شهر تهران) دارای حدود نزدیک به هفتصد هزار نفر جمعیت میباشیم که از جمعیت استان همجوار سمنان بیشتر می باشد و همین موضوع ضرورت توجه و تقسیم بندی صورت پذیرفته را بیشتر بیان می دارد.

سوالهای تحقیق:

عمده ترین سئوالاتی که در این تحقیق میتوان بیان داشت سوالات زیر می باشد:

- ۱- آیا چشم اندازهای کنونی شهر براساس یک اصول فنی و مهندسی در چهارچوب معیارهای ایرانی- اسلامی و سنتی شکل گرفته است؟
- ۲- آیا چشم اندازهای فوق در منطقه مورد مطالعه بر روی سلامت روانی شهروندان و امنیت تاثیر گذار بوده اند؟

۳- چگونه می‌توان با ایجاد یک چشم‌انداز فرهنگی مناسب باعث ایجاد شهری با کارکردهای خاص و کالبد ساختار متناسب با نیازهای فرهنگ پدافند غیرعامل شد؟

ادبیات تحقیق:

در یکی دو دهه اخیر، تغییرات اساسی و کیفی بسیار زیادی در همه حوزه‌های مدیریت شهری اعم از اقتصادی، سیاسی و اجتماعی به وجود آمده است. نظریه‌پردازان سازمان‌ها در توجیه این تغییرات نظریه‌هایی را ابراز داشته‌اند و تلاش کرده‌اند تا علل شکل‌گیری این تغییرات و پیامدهای آنها را موشکافی نمایند. تحولات اقتصادی - اجتماعی قرون هیجدهم و نوزدهم، کلانشهرها، شهر، ناحیه‌ها و مجتمع‌های عظیم را به وجود آورد و در این زمان و همچنین پس از قرن بیستم نظریه‌های متعدد شهری و طرح‌ها و الگوهای مختلفی برای ساماندهی فضایی شهرها به خصوص شهرهای بزرگ ارائه می‌شود تمام این نظریه‌ها بر بی‌نظمی و آشفتگی شهر تأکید و نوعی آمایش شهر را پیشنهاد می‌کنند. از جمله این نظریه‌ها و مکاتب، می‌توان به مکاتب آرمان‌گرایی و اصلاح‌گرایی در پیش از قرن بیستم و مکاتب فرهنگ‌گرایی، شیکاگو، طبیعت‌گرایی، فن‌گرایی و فلسفه‌گرایی در قرن بیستم اشاره کرد. مطالعاتی که توسط دانشمندان گوناگون در حوزه‌های جرم‌شناسی و جامعه‌شناسی صورت گرفته است، نشان می‌دهد که پراکندگی جرایم در مقیاس‌های گوناگون مکانی، بی‌ارتباط با شرایط و عوامل جغرافیایی نیست. بعضی دانشمندان وقوع جرایم را با توجه به آب و هوا مورد مطالعه قرار داده‌اند. از جمله فری، محقق ایتالیایی، معتقد است که آب و هوای هر منطقه در تشکیلات و طرز زندگی آن ناحیه موثر است در سال ۱۹۳۵ راسن با بررسی آمارهای قضایی انگلستان و ولز نتیجه گرفت که تراکم جمعیت یکی از عوامل اصلی افزایش جرم و جنایت می‌باشد. تقریباً از دهه ۱۹۷۰ میلادی و به دلیل رشد سریع و شتابان جمعیت شهری در اکثر کشورهای جهان و افزایش بی‌رویه ناهنجاری‌های اجتماعی در این شهرها توجه ویژه‌ای به بررسی‌های جغرافیایی جرایم شهری بوجود آمد. از طرفی مناطق درون شهری که شرایط محیطی مطلوبی ندارند و برای تجمع مهاجران تازه وارد مناسب هستند به همراه زاغه‌های اطراف شهر که دارای تراکم بالایی هستند به عنوان مکان‌هایی با بیشترین میزان جرایم و بزهکاری شناخته شده‌اند. جرایم خشونت‌بار اغلب در مناطقی که ویژگی‌هایی مانند درون شهر دارند دیده می‌شوند. ویژگی‌های این مناطق عبارت است از: سطح درآمد پایین، تجمع نژادی، خانه‌های مخروبه، بیکاری زیاد و

تراکم بالای جمعیت و... معمولاً محله‌های پر جمعیت شهرها به علت کمبود امکانات اقتصادی، اجتماعی و... انحرافات بیشتری دارند. در شهرها به سبب وجود مکان‌های گوناگون، جرایم گوناگونی اتفاق می‌افتد. در محیط‌های کوچکی مثل خیابان‌ها، ایستگاه‌های راه آهن و... به سبب وجود فرصت‌ها و زمینه‌های مساعد، میزان حمله، دستبرد، کیف زنی و... بسیار بالا است. بررسی‌های انجام شده در این حوزه کمک موثری به پیشگیری از جرایم از طریق شناسایی کانون‌های جرم خیز و کنترل بهتر این مکان‌ها و تغییر آنها به فضاهای مقاوم در برابر جرم نموده است. از مهمترین نگرش‌های جدید می‌توان به دیدگاه مکان جرم خیز اشاره نمود. اصطلاح مکان جرم خیز بیانگر یک مکان با میزان بالای جرایم است. این دیدگاه نخست به وسیله شرمین، گارتین و برگر در سال ۱۹۸۹ مطرح شد و برپایه نوعی علت‌شناسی مکانی جرم استوار گردید. بر طبق این نظریه برخی محدوده‌ها یا نقاط خاص از شهر به دلیل وجود برخی عناصر کالبدی، اجتماعی و اقتصادی دارای تعداد زیادی جرم می‌باشند که پایانه‌ها و ایستگاه‌های حمل و نقل، برخی گذرها و حواشی شهر، دارای این خصیصه هستند. تحقیقات نشان از آن می‌دهد که به احتمال قوی اولین نقشه‌های جرم به وسیله گری و کتله ترسیم شده است. آنها نخستین پژوهش‌های علمی جغرافیای جرم را با بهره‌گیری از اندیشه‌های اکولوژی اجتماعی انجام داده‌اند و به بررسی جرم در رابطه با شرایط اجتماعی و سکونت‌ی گوناگون پرداخته‌اند (بیات و همکاران، ۱۳۸۷). پدافند غیرعامل بصورت مجزا از سال ۱۳۸۲ به بعد مطرح گردید (سردار جعفری، ۱۳۸۵). در دهه اخیر بسیاری از تحقیقات و پژوهش در ارتباط با مدیریت پدافند غیرعامل معطوف گردیده، به استناد بند ۱۱ ماده ۱۲۱ قانون برنامه چهارم توسعه و همچنین مصوبه مورخ ۸۳/۵/۵ شورای عالی شهرسازی و معماری ایران در طرح‌های توسعه و عمران (جامع) ناحیه ای می‌بایست در تنظیم روابط بین سه مولفه انسان، فضا و فعالیت ملاحظات پدافند غیرعامل لحاظ گردیده است. امروزه بیشتر رویکرد انتظامی پدافند غیرعامل کاربرد فناوری اطلاعات و مدیریت بحران می‌باشد.

بحث و تحلیل:

همان‌گونه که ملاحظه شد دیدگاه دوم نوع چشم انداز فرهنگی است که به وسیله انسان سامان یافته است این چشم اندازهای فرهنگی به عقیده نگارندگان به چند نوع تقسیم می‌شوند:

الف- چشم اندازهای فرهنگی کلی و جامع:

در این نوع چشم انداز چنانچه از بالای و بالای شهر پرواز کنیم می توانیم به نوع ساختار اجتماعی و فرهنگی - اقتصادی شکل گرفته در آن شهر پی ببریم، همانند یک شهر صنعتی (کرج در پیرامون تهران) که سیمای صنعتی آن بیانگر یک چشم انداز صنعتی می باشد و یا هنگامی که به شهر های مذهبی نگاه می کنیم کاملاً با اختصاصات مذهبی در آن آشنا خواهیم شد، وجود مرقد مطهر امام رضا (ع) در مشهد مقدس و یا حضرت معصومه (ص) در شهر قم را نیز می توان در این طبقه بندی قرار داد.

ب- چشم اندازهای فرهنگی محلی و یا ناحیه ای:

برخی از عوامل موثر در شناخت و یا بررسی چشم اندازهای یک شهر دیگر به بزرگی مورد قبل نمی باشد بلکه اینگونه چشم اندازها تنها در یک محله کوچک و یا ناحیه ای خاص تاثیر گزار می باشد چراکه گسترش شهرها باعث خروج این عوامل فرهنگی از دید و چشم مردمان محل می شوند به عنوان مثال می توان به یک نمونه اشاره نمود:

هم اکنون در شهر تهران برخی از مساجد شهر که در گذشته نه چندان دور از فواصل بسیار دور نیز قابل رویت بودند دیگر نمایان نمی باشند چرا که فضای بیرونی و خیابانی این مساجد که در واقع نمونه بارز فرهنگ دینی، مذهبی، فرهنگی می باشند به فعالیت های اقتصادی اختصاص یافته و کم کم باعث گردیده تا از آن چشم انداز زیبای اسلامی - ایرانی تنها درب ورودی مساجد آن هم به زحمت به چشم آیند و بس و این تاثیرات فراوانی به روی سلامت روانی مردم داشته و دارد. چرا که همیشه با یاد خدا دلها آرام می گیرد (الا بذكر الله تطمئن القلوب). در همین راستا در شهر شاهد آن هستیم که بانک ها روز به روز با تمامی جوانب زیباتر بر جسته تر و شکل تری جلوه گر می شوند و در چشم اندازهای روزانه مردم نمایان تر شده اند و به نظر می رسند تا یک دید گاه فرهنگی جای خود را به یک دیدگاه مادی می دهد. بنابراین چنانچه بپذیریم که هر یک از این چشم اندازهای فرهنگی تاثیر فراوانی به روح و جسم بشر امروزی دارند، می توانیم با دقت بیشتری به مطالعه کارکردی آنها بپردازیم. شکل گیری نوع ساختمان سازی شهر ها، مراکز دولتی، فرهنگی و.. در راستای یک سیاستگزاری مناسب و همگن و پیشرو می تواند تاثیر فراوانی را بر روی تفکرات روانی مردم ایجاد نماید. به عنوان مثال چنانچه ساختمان های بلند مرتبه، فلزی و شیشه ای را در قلب کشورهای اروپایی یکی از نشانه های عصر مدرنیسم و یا پست مدرنیسم تلقی نماییم. بنابراین می توان اینگونه بیان داشت که شهر

تهران که در دیدگاه مسئولین محترم داعیه ام القری کشورهای اسلامی را دارد. نیز می تواند به یک همسانی و یکنواختی لازم در این راستا دست یابد و به دشیوه ای کاملاً علمی و منطقی به یکسری نمادهای توسعه ای اسلامی و ایرانی دست یابیم که هم می تواند باعث رشد سلامت روانی شهروندان محلات شهری گردد و هم اینکه فضای زیبای توریستی خاصی را نیز ایجاد خواهد نمود.

چشم اندازهای فرهنگی ناحیه ای، محلی:

شهرداری تهران به عنوان یک ارگان بسیار عظیم و اثر گذار که طرح مدیریت سلامت محله را به عنوان یکی از نگاه های کار آمد و اثر گذار بر مدیریت و سلامت شهری می داند. می تواند با بستر سازی مناسب یک زمینه مشارکت همه جانبه به این مهم دست یابد و در ک صحیحی از این نکته داشته باشد که محیط های کاربری، محیط های اجتماعی، محیط های فرهنگی در کلیتی به نام شهر تبلور می یابند و در جایی که شهرهای صنعتی در هزاره سوم چالش اصلی بشر گردیده اند و طی دو دهه اخیر کرائی هنر و فرهنگ در نوزایی شهری کاملاً پذیرفته شده و توسعه فرهنگی یکی از محورهای اصلی توسعه پایدار قرار گرفته است، در این راستا قدم های بسیار مثبت و ارزشمندی بردارد. امروزه یکی از چالش های مهم مدیریت شهری باز گرداندن دوباره مردم به فضاهای فرهنگی، بالاخص ارتقای فرهنگی در مقیاس محله ای است که استفاده کنندگان عرصه عمومی آن از گروه های اجتماعی محدود تری هستند. همچنین لازم به ذکر است که فرهنگ پذیری همه انسان ها در سه نهاد مهم شکل می گیرد. نهاد خانواده، نهاد مدرسه، نهاد جامعه، و نهاد محله به عنوان اولین جامعه رو در روی کودکان از اهمیت ویژه ای برخوردار است لذا محله های مسکونی باید کاملاً با نیازهای اجتماعی ساکنان همخوانی داشته باشد تا بتوانند در آن احساس آرامش نمایند و به یک سلامت روانی مناسب دست یابند. این نوع هدایت بخشی به محله ها است که علاوه به ایجاد تعلق خاطر افراد در آن باعث احساس مشارکت نیز خواهد شد.

فرم فضاها:

در این مبحث کلیاتی در خصوص فرم مراکز نظامی ارائه می گردد. زیرا فرم کلی مجموعه منتج از زمین اختصاص داده شده و تحت مالکیت مجموعه است و در اغلب موارد فرم کلی قابل انتخاب نیست، ولیکن در قطعه بندی اجزاء می توان به فرم های معقول دست یافت. در قطعه بندی و طرح منطقه بندی مجموعه، موارد قابل طرح، شکل هندسی قطعه (منظم یا نا منظم)،

مساحت قطعه، تناسب قطعه در رابطه با کاربری منطقه مورد نظر، نسبت سطح اشغال به سطح کل، پراکندگی و چگونگی ترکیب و انتظام قطعات در طراحی نقش دارند.

سازماندهی فرم و فضا و نقش آن در طراحی معماری

در این مبحث در خصوص شیوه‌های اصلی ارتباط فضاهای یک بنا و سازماندهی آنها در انواع فرم‌ها و فضاها بحث می‌شود:

فضایی محصور در فضایی دیگر یک فضای بزرگ می‌تواند فضای کوچکتری را در درون خود جای دهد بدین ترتیب ارتباط فضای درونی با محیط خارجی فقط از طریق فضای خارجی امکان پذیر است. این نحوه ارتباط در فضاهای مهم می‌تواند بسیار مورد استفاده باشد.

فضاهای متداخل: رابطه فضاهای متداخل در داشتن فضایی مشترک بین دو فضا می‌باشد.

- قسمت متداخل در هر دو فضا به طور یکسان مشترک باشد.

- قسمت متداخل با یکی از فضاها ترکیب شود و به صورت جزء لاینفک حجم آن در آید.

- قسمت متداخل می‌تواند به صورت فضایی مستقل که دو فضای اصلی را به هم مرتبط

سازد ظاهر شود.

فضاهای مجاور: رایج‌ترین نوع ارتباط فضایی از طریق مجاورت می‌باشد. در این شیوه هر یک از فضاها به وظایف عملکردی خود پاسخگو و ارتباط بین دو فضا از طریق سطوح جداکننده خواهد بود. این روش در ساختمان‌های پر اهمیت به دلیل خاصیت ترمیم و توسعه پذیری بسیار مناسب می‌باشد. سطح جداکننده می‌تواند به صورت درز انقطاع باشد.

فضاهایی که توسط فضای مشترک به یکدیگر متصل می‌شوند: دو فضا که با فاصله از یکدیگر جدا می‌باشند، می‌توانند به وسیله یک فضای سوم یا واسط به یکدیگر مرتبط شوند. رابطه دو فضا به کیفیت فضای مشترک بستگی دارد. این روش نیز به دلیل خاصیت کوچک سازی ساختمان‌های بزرگ و خاصیت ترمیم و توسعه پذیری می‌تواند به عنوان روش مناسب مورد استفاده قرار گیرد.

سازمانده‌های فضایی: روش‌های اصلی آرایش و سازماندهی فضاها عبارتند از: سازماندهی مرکزی: سازماندهی مرکزی، ترکیبی است متعادل و معطوف به مرکز که از تعدادی فضاهای فرعی تشکیل شده است. فضاهای فرعی ممکن است از نظر فرم و اندازه و عملکرد با یکدیگر مشابه و یا متفاوت باشند. این روش به دلیل شاخص شدن هسته مرکزی، مناسب نمی‌باشد، مگر آنکه با استفاده از روش‌های فریب این نقص بر طرف گردد.

سازماندهی خطی: در این روش سازماندهی، تعدادی از فضاها به روش خطی در رابطه با یکدیگر استقرار می یابند. فضاها ممکن است با یکدیگر مشابه یا کاملاً متفاوت باشند. محل استقرار هر یک از فضاها در سازمان خطی می تواند در اهمیت آنها موثر باشد. سازماندهی خطی از نظر فرم، انعطاف ذیر است و به آسانی می تواند خود را با شرایط توپوگرافی، فضای سبز و دیگر محدودیت های سایت تطبیق دهد ولیکن از دید دفاعی بسیار شکننده و در حملات هوایی بسیار آسیب پذیر می باشد.

سازماندهی شعاع: این سازماندهی از ترکیب دو سازماندهی خطی و مرکزی تشکیل شده است و شامل یک فضای مرکزی غالب است که از آن چند سازماندهی خطی به شکل شعاعی منشعب می شود. بازوهای شعاعی برای انطباق با شرایط سایت ممکن است با یکدیگر متفاوت باشند. این نوع سازماندهی به دلیل خوانایی و برجسته شدن مرکزیت، مناسب نمی باشند هر چند که از جهت اشرف به کل مجموعه و دسترسی به نقاط مختلف از روش های بسیار مناسب است. سازماندهی مجموعه ای: این سازماندهی از مجاورت فضاها برای ارتباط آنها با یکدیگر استفاده می کند و غالباً از مجموعه فضاهای مشابه ای تشکیل شده که دارای عملکردهای مشابه یا شکل و جهت مشابه می باشند. فرم مجموعه ای می تواند منظم و یا غیر منظم بوده و به سادگی توسعه و تغییر یابد. این روش از دو جهت قابل توجه است. اول آنکه چون در این سازماندهی هیچ مکان ثابت و مهمی وجود ندارد و از طرفی توسعه پذیری و شکل پذیری آن خوب است می تواند روش مناسبی برای مراکز باشد ولی بعد دوم آن آسیب پذیری است که به واسطه تجمیع فضاها با اصل پراکندگی مغایرت دارد.

سازماندهی شبکه ای: شامل فرم ها و فضاهایی است که مکانشان در فضا و رابطه شان با یکدیگر به وسیله یک محدوده یا شکل شبکه ای سه بعدی تنظیم می شود. از آنجا که یک شبکه سه بعدی از تکرار واحدهای فضائی مدوله تشکیل می شود حتی در صورت افزایش و برش و یا تقسیم شدنش باز هم هویت خود را حفظ می کند. با توجه به خاصیت فوق فرم های مدولار به جهت انعطاف پذیری، تغییر پذیری و توسعه پذیری برای ابنیه های پر اهمیت بسیار سودمند است، مخصوصاً اگر در نقاط مورد نیاز از مفاصل، جهت جدا سازی استفاده گردد.

مقایسه محله های هاشم آباد و قیام دشت:

محله هاشم آباد خاوران: محله هاشم آباد خاوران واقع در ضلع جنوبی خیابان اصلی خاوران که در گذشته یکی از محلات بیرونی و حاشیه ای شهر تهران تلقی می گردید اکنون با رشد روز

افزون و باور نکردنی شهر تهران به خصوص در سال‌های بعد از پیروزی انقلاب اسلامی یکی از محلات اصلی داخل شهر در ناحیه یک منطقه پانزده شهرداری قرار گرفته است. به واسطه شکل‌گیری گذشته آن برخی از گورستان‌های قدیمی شهر تهران همچون مسگر آباد در این منطقه و برخی دیگر از گورستان‌های قدیمی اقلیت‌های مذهبی سیمایی که این منطقه به خود گرفته بود دارای یک چشم‌انداز کاملاً ناموزون و نامناسبی بود که امکان هر گونه تأثیر روانی را در شهروندان آن داشت و همین موضوع باعث گردیده بود تا یکی از محلات جرم‌خیز شهر تهران (محلۀ اتابک) نیز در این فضای جغرافیایی شکل بگیرد از طرفی کوچه‌های تنگ و باریک و ازدیاد جمعیت امکان تخلیه آن در مواقع ضروری را با مشکل مواجه می‌نماید. به عکس شماره ۱ و مدل مربوطه دقت کنید.

تصویر شماره ۱- چشم‌انداز اغلب کوچه‌های منطقه مورد مطالعه

در سال ۱۳۷۳ فرهنگسرای خاوران با یک نماد سنتی، مدرن در این محله جنوبی شهر تهران افتتاح گردید این فرهنگسرای در یکی از گورستان‌های قدیمی و متروکه شهر تهران توانست با ایجاد یک نمای زیبای اسلامی مدرن، یکی از محلات جرم‌خیز شهر تهران را تبدیل به یکی از مراکز بسیار مهم فرهنگی نماید که امروزه یکی از قطب‌های فرهنگی و یا اشاعه‌دهنده فرهنگ در سطح شهر تهران تلقی می‌گردد. در گذشته مردم محله و جوانان... این محله هر صبح با یک مکان مخروب یا متروک مواجه می‌شدند که تأثیرات روانی منفی را برای آنها به همراه

داشت و لیکن هم اکنون شاهد یک نمای معنوی اسلامی، جدید با ساختارهای اجتماعی و فرهنگی متفاوتی می باشند. این موضوع یعنی وجود یک ساختمان و یا یک فضای چشم انداز زیبا که باعث تغییر نوع بسیاری از عادت ها و رفتارهای اجتماعی در این محله شد. در حال حاضر و به جرات می توان گفت که نگاه جرم خیز از این محله زدوده شده و از بین رفته است. مردم در برنامه ها و فعالیت های سازمان دهی شده از سوی شهرداری و فرهنگسری خاوران شرکت می نمایند، آنها دارای شورا یاریهای فعال و پیگیری هستند تا به تعاملات مناسب تری با ارگان ها و سازمان های دولتی سطح منطقه خود دست یابند و بسیاری از مطالب و موارد مثبتی که هریک بدون شک نتیجه احداث اینگونه مراکز می باشد تا زمین های مشارکت و سلامت شهروندان را فراهم آورد.

محله قیام دشت:

محله قیام دشت که در منتهی الیه شرقی شهرداری منطقه ۱۵ شهرداری تهران در انتهای بزرگراه امام رضا (ع) واقع در ضلع شمالی جاده و در یک مکان کاملاً جدا و منحصر به فرد جغرافیایی باعث قطع ارتباط این ناحیه و محله شهری از سایر مراکز پیرامونی شده است در واقع یک فضای شهری کاملاً حاشیه ای که در ابتدا جزئی از حوزه نفوذ خدمات شهری منطقه ۱۵ محسوب می گردید نیز امروزه به عنوان یکی از محلات و نواحی اصلی منطقه ۱۵ دارای شهرداری و امکانات مناسب خود گردیده است و لیکن به واسطه هم مرز بودن ناحیه شهری این محله با شهرستان پاکدشت کمتر مورد توجه قرار گرفته شده همین موضوع و عدم توجه کافی به مشکلات و مسائل اقتصادی و صنعتی این محله به همراه چشم اندازها و مکان های مخروبه و متروکه پیرامونی باعث بروز مشکلات فرهنگی و روانی بسیار ناگواری بر سلامت شهروندان این محله شهر تهران گردیده است، وجود کارگاه ها و یا کارخانه های آجر پزی متروک و رها شده در این بخش، نما و فضای بسیار نامناسبی را ایجاد نمود. که هم زینده ورودی شرقی پایتخت کشور اسلامی نمی باشد و هم باعث بروز جرم و جنایت فراوانی گردیده که اندیشه و افکار و سلامت روانی مردم این محله را با مخاطره ای جدی رو به رو ساخته است. از طرفی قرار گیری مکان های نظامی و شهرک های صنعتی شرایط حساس برای آن در موقع بروز خطر جنگ به ویژه حمله هوایی برای آن ایجاد می نماید.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

گسترش مفاهیم دفاع غیرعامل از دو منظر قابل بررسی است که هر دو منظر به یک نتیجه منطقی می‌رسد:

الف - از منظر فرهنگ و ارزش‌ها

ب - از منظر ساختار سیاسی - اجتماعی و سیاسی

از منظر فرهنگ و ارزش‌ها؛ هنگامی که ابعاد اجتماعی و فرهنگی یک کشور مورد تهدید قرار می‌گیرد در واقع خطر دگرگونی ارزش‌های فرهنگی و تغییر رفتارهای اجتماعی به وجود آمده است و تغییر در ارزش‌های فرهنگی موجب کاهش انسجام اجتماعی و اخلال در تداوم کارکرد نظام فرهنگی و اجتماعی و سیاسی می‌شود. از منظر ساختار سیاسی اجتماعی و سیاسی نیز، تهدید امنیت کشور پس از انقلاب اسلامی ایران همواره از طریق تغییر در ارزش‌های فرهنگی و رفتارهای اجتماعی و عدم سازگاری آنها با فرهنگی که موجودیت اصلی نظام بوده است توسط دشمنان دنبال شده است. بدین ترتیب حفظ نظام سیاسی مستلزم ساماندهی ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی است و مفاهیم دفاع غیرعامل در فرهنگ عمومی موجب استحکام بیشتر نظام خواهد شد. منطقه ۱۵ شهری تهران، مجموعه‌ای از خرده فرهنگ‌های کوچکتر است. در فرهنگ‌سازی آرایه خدمات با کیفیت به شهروندان توسط مدیریت شهری در زمان بحران و توجه به انتظارات و نیازمندی‌های شهروندان به شرح ذیل ضروری می‌نماید:

۱- اطلاع‌رسانی سریع، دقیق و در دسترس و رایگان به شهروندان در خصوص بحران به وجود آمده.

۲- سرعت: شهروندان در زمان بحران خواهان تسریع در کار مورد نظر خود هستند.

۳- صحت: شهروندان انتظار دارند درستی نتایج کارها و اقدامات انجام شده را بدانند.

۴- رفتار مناسب: شهروندان آسیب دیده و بحران‌زده خواهان دریافت خدمات با رفتاری مشفقانه و مؤدبانه می‌باشند.

۵- قانونمندی: شهروندان خواهان تدوین ضوابط و رفع هر گونه تبعیض و نابرابری می‌باشند.

۶- سادگی و سهولت: شهروندان آسیب دیده انتظار دارند اداره امور و انجام خواسته‌هایشان به سادگی برطرف گردد.

۷- انعطاف‌پذیری: مدیران شهر در خصوص درخواست شهروندان آسیب دیده نرمش خاصی در اجرای قوانین و مقررات داشته باشند.

مبحث فرهنگی نسبت به دیگر محورها از اهمیت خاصی برخوردار است چرا که تمامی محورها به نوعی در نگرش فرهنگی قرار می‌گیرند. آثار و شیوه‌های معماری و شهرسازی بهترین محل بروز تجلی نیازها به ویژه عواطف و خواسته‌های روحی انسانی است و محوری است که کلیه حوائج مادی و معنوی آدمی را پیرامون خود گرد می‌آورد. به عبارتی محیط طبیعی و روابط اجتماعی و اقتصادی و نحوه نگرش به زندگی و تبلور فرهنگ، در توسعه و فرهنگ‌سازی فرهنگ پدافند غیرعامل نقش به‌سزایی دارد و می‌تواند فرهنگ پدافند غیرعامل را در خود بازتاب دهد. به اعتقاد صاحب نظران نیز «یکی از زمینه‌هایی که قوه ابتکار فرهنگی در آن مجال نمود و تجلی دارد، معماری و شهرسازی است» چرا که آدمی با تصویری که از خانه و شهر دلخواه خود دارد و پرورش و بیان آن، شاید به بهترین و کامل‌ترین وجه فرهنگ‌سازی پدافند غیرعامل نقش دارد. اما از آن جا که دستیابی به راهکارهای نوین اجرایی بدون شناخت نقایص و نیازها مقدور نیست و با توجه به این که وسعت قلمرو فرهنگ به وسعت حیات اجتماعی انسان است و مهم‌ترین خصوصیت آن این است که امری عرضی نیست، بلکه انسان آن را در ضمن زندگی در بین مردم فرا می‌گیرد. «به عبارت دیگر انسان با فرهنگ به دنیا نمی‌آید بلکه ضمن رشد در داخل یک فرهنگ خاص ذخایر اندیشه و میراث‌های معنوی شکل گرفته و می‌آموزد» در این جا ارتباط بین پدافند غیرعامل با ابعاد فرهنگی می‌بایست مشخص و تدوین گردد. برای این که بتوانیم فرهنگ پدافند غیرعامل را نهادینه نماییم لازم است سه مرحله ذیل را مد نظر داشته باشیم: ۱- برنامه‌ریزی و سازماندهی امکانات ۲- ایجاد رابطه بین مردم و متولیان پدافند غیرعامل ۳- سپردن امور به مردم اهمیت اطلاع‌رسانی و چگونگی فراگیر کردن خواسته‌های فرهنگی پدافند غیرعامل نیز یک اصل مهم در موفقیت برنامه‌های توسعه فرهنگ پدافند غیرعامل می‌باشد. از آن جا که فضای کالبدی شهرها یک محور و کارکرد متمایز از دگرگونی‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی تلقی نمی‌شود هر بحث مرتبط با آن را باید به دو بخش یعنی ۱- عمومی ۲- تخصصی مجزا نموده بنابراین ابتدا از برخی آسیب‌های عمده عمومی که در حوزه مورد نظر (یعنی رشد معماری و شهرسازی منطبق با نیازهای فرهنگ‌سازی پدافند غیرعامل) تأثیرگذار تلقی می‌شوند. موضوع دیگر این که در فرهنگ‌سازی و نهادینه نمودن فرهنگ پدافند غیرعامل در معماری و شهرسازی و فرهنگ جامعه توجه به مسایل دینی و ارزش‌های اسلامی، که لازم است در مسایل و برنامه‌های شهری لحاظ گردند. هنر مسئولان و برنامه‌ریزان فرهنگی در این است که در تصمیم‌سازی‌ها و تصمیم‌گیری‌های خود نیازهای پنهان جامعه را تشخیص دهند و نیازهای

گسترده اجتماعی را بر نیازهای فرد ترجیح دهند و در واقع نیازهای شهروندان و فرهنگ و اصول مهندسی پدافند غیرعامل را در معماری و شهرسازی دخیل و درک منطقی از زیبایی‌ها و ارزش‌های فرهنگی پدافند غیرعامل را در فرهنگ معماری و شهرسازی نهادینه نمایند. با توجه به کلیه مواردی که تاکنون بیان شد، می‌توان برای توسعه فرهنگی پدافند غیرعامل مورد نظر در شرایط کنونی و آینده به چند حوزه خاص و تأثیرگذار بر این روند نیز اشاره داشت. این حوزه‌ها که هر یک عملکردی جداگانه اما مرتبط با هم و مؤثر در حیطه فرهنگ و هنر دارند عبارتند از حوزه دین‌پژوهی، حوزه اقتصاد، حوزه تحولات فرهنگی و حوزه مقولات اجتماعی و... که هر کدام خود نقش به‌سزایی را دارند. برای درک گسترده‌تری مطلب می‌توان اشاره کرد که علی‌رغم مطالعات فراوان در خصوص نقش پدافند غیرعامل، در معماری و شهرسازی هنوز در ضوابط و احکامی که بتواند پاسخگوی نیازهای انسان امروز باشد، تحقیق زیادی صورت نگرفته است. (تمامی سازمان‌ها و ارگان‌های دولتی در یک مشارکت عمومی در بهسازی فضای بیرونی ساختمان‌های خود معیارهای اصالت ایرانی) اسلامی را هرچه بهتر لحاظ نمایند.

- اولویت اجرایی به مناطق آسیب پذیر داده شود.
- مشارکت‌های مردمی را همراه با آموزش و آگاه سازی مردم از بهسازی فضای فرهنگی اجتماعی محله خودمان لحاظ نماییم.
- فعالیت‌های فرهنگی مراکز تولید فرهنگ همچون فرهنگسراها و سرای محله و... را به گونه ای طراحی سازیم که در برگیرنده مشارکت مردم در سرنوشت خودشان باشد تا بدین وسیله چشم اندازه‌های محلی با فرهنگ و ساختار اجتماعی مورد نیاز خودشان شکل گیرد، چرا که هر محلات تهران شهری بزرگ است برای خود و از برگزاری کلاس‌های که مراکز فرهنگی را تبدیل به یک آموزشگاه بزرگ نموده بپرهیزیم.

پیشنهاد‌های کاربردی:

- ۱- اطلاع رسانی و معرفی مکان‌های امن برای استقرار.
- ۲- توسعه فضاهای تخلیه.
- ۳- تأسیس و توسعه شبکه راه‌های اضطراری (شامل شبکه راه تخلیه‌سازی) مرتبط با مکان‌های امن برای استقرار.
- ۴- تشکیل ستادهای سلسله مراتبی در سطح منطقه، ناحیه و محله.

- ۵- سیاستگزاری و پیشنهاد ایجاد پناهگاه های عمومی در سطح ناحیه با پیش بینی عملکرد مناسب در زمان صلح (پناهگاه ها در زمان صلح می تواند به عنوان مراکز نمایشگاهی، خدماتی و ورزشی و امثالهم مورد استفاده قرار گیرد. مانند فرهنگسرای خاوران با دید چند منظوره.
- ۶- پیش بینی فضاهای لازم جهت ذخیره مواد و وسایل ضروری شهروندان و امنیت آن در سطح ناحیه برای زمان بحران (طبیعی و غیر طبیعی).
- ۷- طراحی شبکه های خدمات رسانی و زیربنایی و امنیتی در جهت تداوم برقراری خدمات مربوطه در زمان بحران.
- ۸- شناسایی و پیش بینی مکان های مناسب و امن در سطح ناحیه جهت اسکان موقت جمعیت و فعالیت های ضروری هنگام وقوع حوادث طبیعی و یا زمان بحران می تواند در کاهش آسیب ها ثمربخش باشد.
- ۹- انتخاب بهینه مکان استقرار فعالیت ها جهت کاهش خسارات ناشی از تهدیدات می باشد.
- ۱۰- قرارگیری مبحث چشم اندازهای فرهنگی در پیوست های اجتماعی طرح های عمرانی شهرداری ها براساس سیاست های محله محوری.
- ۱۱- استفاده از تجهیزات و وسایل مناسب پیشگیری از جرایم، آموزش شهروندان جهت پیشگیری از جرم (آموزش و حرفه آموزی ساکنین آسیب پذیر).
- ۱۲- معنا بخشی و رویت پذیری فضاها (حذف فضاهای فاقد کارکرد و یا با کارکردهای متناوب).
- ۱۳- برنامه های مستمر و دراز مدت ارتقا ایمنی برای کلیه اقشار، جنسیت ها، سنین و در کلیه محیط های کار و اجتماعی جاری باشند.
- ۱۴- نظام ارزش های برنامه ها و فعالیت و بهبود مستمر، همواره جاری باشد.

فهرست منابع

- اشراقی، مهدی و کامیابی، سعید (۱۳۸۵)، مکان‌یابی اماکن اسکان موقت جمعیت‌های آسیب‌دیده از زلزله با بهره‌گیری از سامانه‌های اطلاعات مکانی (مطالعه موردی منطقه ۲۲، ۲، ۵، شهرداری تهران)، چهارمین همایش مدیریت بحران، تهران.
- بیات، بهرام و همکاران (۱۳۸۷)، پیشگیری از جرم، تهران، معاونت اجتماعی ناجا.
- رهنما محمدرحیم (۱۳۸۱)، امنیت شهری، ماهنامه شهرداری ها شماره ۴۱.
- زند مقدم، محمد رضا، (۱۳۸۳)، نقش چشم اندازه‌های فرهنگی در توسعه پایدار شهر تهران، همایش توسعه محله ای چشم انداز توسعه پایدار شهر تهران.
- شکوئی، حسین (۱۳۸۱)، اندیشه های نو در فلسفه جغرافیا جلد ۱، انتشارات گیتاشناسی.
- شکوئی، حسین (۱۳۸۵)، اندیشه های نو در فلسفه جغرافیا جلد ۲ فلسفه‌های محیطی و مکتب‌های جغرافیایی، انتشارات گیتاشناسی.
- شکوئی، حسین (۱۳۸۶)، جغرافیای کاربردی و مکتب‌های جغرافیایی، انتشارات به نشر
- عباسی، موسی. اخباری، محمد (۱۳۹۰)، جغرافیای جرم‌خیزی در شهر تهران، مجله جغرافیا، شماره ۱۸، سال ۵.
- قالیباف، محمد باقر (۱۳۸۷)، سخنرانی در بحث رود دره فرحزاد در منطقه دو شهرداری تهران.
- قطعنامه شانزدهمین کنفرانس بین‌المللی جهانی جوامع ایمن ۲۳-۲۱ خرداد تهران، ۱۳۸۶.
- کلانتری، محسن، همکاران، (۱۳۸۸)، تحلیل فضای بزهکاری شهری با استفاده از مدل تخمین تراکم کرنل مورد مطالعه: چرایی شرارت، نزاع و درگیری در شهر زنجان، فصلنامه علمی پژوهشی، تحقیقات کاربردی ناجا، سال دوم، شماره ۳.
- کی نیا، مهدی (۱۳۷۵)، مبانی جرم‌شناسی، انتشارات دانشگاه تهران.
- میر عمادی، ابراهیم، ۱۳۸۹، بررسی جایگاه پدافند غیر عامل در شهر سمنان، پایان نامه ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد سمنان.
- نثاری، خلیل و کامیابی، سعید و ارسطو، بهروز (۱۳۹۱)، طرح اطلس جغرافیایی جرم استان سمنان، سازمان زندانهای استان سمنان.
- فرید، یداله (۱۳۷۴)، سیر اندیشه در قلمرو جغرافیای انسانی، انتشارات دانشگاه تبریز.